

Лілія РЕБУХА,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті розглянуто основні соціально-політичні та соціально-економічні передумови виникнення професії «соціальний працівник» в індустріально розвинених країнах Західної Європи та США, відтак розкрито історичну відмінність становлення професії «соціальний працівник» в Україні. Проаналізовані наукові праці вчених, які займалися цією проблематикою. Обґрунтовано необхідність фахової освіти соціальних працівників, яка передбачає фундаментальне оволодіння системою науково-професійних знань, умінь, норм і навичок.

Ключові слова: соціальна допомога, соціальний працівник, фахівець з соціальної роботи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток соціальної роботи як професії пов'язують з другою половиною ХІХ та з всезростаючим запитом сучасного суспільства щодо створення дієвої системи соціальної допомоги населенню. Однак історія виникнення і формування засадничих ідей, підходів, концепцій, принципів і засобів, технік і методів соціально-педагогічного практикування сягає в тисячолітню давнину. Тому нині важливо осмислити, відтворити та узагальнити історіогенез становлення професії «соціальний працівник» в Україні. У зв'язку з цим шлях утвердження соціального працівника як професіонала від соціальної підтримки до культурно-цивілізованих форм соціальної допомоги є педагогічною проблемою сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У нашому дослідженні ми відстежували наукові роботи вчених, які займалися історією становлення професії «соціальний працівник». Так, В. Буяшенко, В. Поліщук, М. Фірсов, П. Циткилов вказували на важливість при формуванні професії

соціального працівника знань про види, методи і форми соціальної допомоги окремим прошаркам населення в конкретних історичних умовах. Витоки соціальної роботи досліджували також А. Горілий, А. Капська, О. Карпенко, К. Кузьмін, І. Мельничук, М. Лукашевич, О. Янкович, Т. Семигіна, А. Фурман та ін., які здійснили історичний аналіз генезису відносин у практиці соціальної допомоги як основи професійної соціальної роботи.

Метою статті є виокремлення основних історичних аспектів становлення професії «соціальний працівник» на теренах українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. По особливому формувалося становлення соціальної роботи як майбутнього фаху в Україні в другій половині XVIII – на початку XX ст. І хоч у нашій державі впродовж віків історично склалися політичні та соціально-економічні передумови виникнення професії «соціальний працівник» та завжди існувала потреба у ній, однак її цілковите становлення пов'язане не з українським суспільством, а з індустріально розвиненими країнами Західної Європи та США. Саме у Великій Британії, Німеччині та США соціальна робота вперше оформилася як особливий вид діяльності, а в кінці XIX ст. вже здійснювалася на професійній основі [1; 2].

Бурхливо процес становлення професії «соціальний працівник» проходив у США. У зв'язку із зростанням кількості приїжджих міські поселення швидко переростали у великі індустріальні міста, відтак зросла чисельність злочинців, невдах та інших неблагополучних категорій населення. Важко стало добровільно вирішувати питання щодо опіки бідних, розумово відсталих, засуджених у богадільнях і в'язницях. У суспільних секторах органів захисту штатів у 60-х роках XIX ст. виникли Ради добродійності, які почали надавати не оплачувану консультаційну допомогу законодавцям у сфері управління різними соціальними установами [3].

На переконання англійського фахівця з питань історії соціальної роботи Теодора Шанина виникнення соціальної роботи як професії в індустріальних

країн Заходу також бере свій початок з кінця XIX ст., коли благодійні організації Великої Британії і Німеччини почали відстежувати та здійснювали пошук моделей систематичної роботи з потребуючими для віднаходження та усунення причин, що породжують бідність, несправедливість та ін. [4]. Окрім того професіоналізація соціальної роботи наприкінці цього століття була пов'язана із розробленням і ухваленням у США, Німеччині, Великобританії та Росії законодавчих актів пов'язаних з соціальною сферою. Суспільні громади пересвідчувалися у великій користі та ефективності соціальної роботи. Вона отримала суспільне визнання, що було відображено у відповідних законах та соціальній політиці цих держав [5]. Таким чином у Європі та Північній Америці в кінці XIX ст. відбулося становлення професії «соціальний працівник». Зачинателями професіоналізму в соціальній роботі стали Мері Річмонд, Джейн Адамс, Алісе Саломон.

На відміну від Європейських країн та США становлення професії «соціальний працівник» в Україні має свою виняткову історію походження. В нашому суспільстві ця професія є відносно молодю, однак процес її становлення здійснювався не з нульової позначки. Передумови виникнення професії з'явилися ще в кінці XIX ст., оскільки особи, що займалися допомогою потребуючим були давно. Спочатку це відбувалося на церковно-приходському рівні, пізніше на світському і, як зазначає науковець Г. Попович, цей історичний хід був багато в чому схожий з країнами Західної Європи і США до 1917 року. Про те цей процес був порушений у зв'язку із утворенням СРСР, в складі якої опинилася Україна.

Політична доктрина соціального розвитку країни не передбачала особливої практики, якою на той час була діяльність соціального працівника, оскільки вона засвідчувала наявність соціальних проблем у молодій державі. Тому як самостійна науково-професійна діяльність не визнавалася впродовж семи десятиліть. Однак існувала як специфічна форма соціальної роботи у вигляді системи соціального забезпечення, державного страхування та охорони здоров'я. Як зазначають науковці І. Зверева, В. Поліщук, Г. Попович

соціальною роботою були охоплені сфери охорони матері та дитини, їх патронаж і диспансеризація, освітні системи, культурні та пенітенціарні заклади [6].

Так само Л. Міщик вказує на те, що розвиток професії «соціальний працівник» у цей час гальмувався ще й організаційно, починаючи від кадрового навчання до фінансового забезпечення [7]. Передумови становлення професії ускладнювалися внаслідок сформованого суспільного підходу за яким основні функції соціального працівника розділялися між чинними службами, які займалися освітою, охороною здоров'я, спортом, дозвіллям, внутрішніми справами та ін. На переконання Т. Семигіної та І. Григи професія «соціальний працівник» в Україні бере свій початок ще з 70-х років ХХ ст. Проте у цей період на законодавчому рівні не існувало правового регулювання його діяльності. Та все ж таки наприкінці 80-х років формуються всі необхідні передумови для переходу окремих елементів практичної соціальної роботи на державний рівень.

Становлення соціальної роботи в Україні як самостійного виду професійної діяльності відбулося у 1991 році, при відсутності цілісної і єдиної її організації та управління. Новоутворена професія «соціальний працівник», яка є новаторською для України, сприяла розгортанню мережі закладів, що надають різнобічну допомогу та підтримку певним категоріям населення: людям похилого віку, індивідам з обмеженими можливостями, малозабезпеченим сім'ям, дітям, позбавлених батьківського піклування та іншим громадянам, що опинилися у скрутній ситуації. Цей обумовило необхідність фахової освіти соціальних працівників, яка передбачає фундаментальне оволодіння системою науково-професійних знань, умінь, норм і навичок.

Крім того до кожного спеціаліста визначаються нині певні кваліфікаційні вимоги, що включають повну вищу освіту та підвищення кваліфікації. У результаті цих вимог соціальний працівник повинен володіти:

1. Особистісними духовними та моральними якостями, що передбачають відповідальність, гуманність, співчутливість, милосердність, комунікативність, справедливість, толерантність, емпатійність, рішучість, терпимість тощо.

2. Діяльнісними обов'язками щодо:

а) посадових зобов'язань, які включають майстерність в організації власної соціально-значимої діяльності, надання клієнту правового захисту, координування діяльності потребуючих громадських і державних організацій;

б) професійних знань, які окреслюють уміння визначення і діагностування проблем клієнта, характер потрібної допомоги та консультування його в подальшому;

с) сформованості діяльнісно-рольових умінь, які прилучають до встановлення паритетних взаємин з клієнтом, формування у нього нових соціальних ролей.

3. Особливостями соціальної взаємодії для координування соціальних зв'язків, власних вчинків та навичок під час спостереження, відборі та аналізі соціально значущої інформації.

4. Комунікативними навичками, які виявляються у культурі мовлення і спілкування [8].

Цілковите становлення в Україні професії «соціальний працівник» у 90-х років XIX ст. науковці І. Козубовська, І. Мигович також пов'язують із соціальним статусом, основними чинниками якого є престиж професії, рівень доходу та рівень достатку. Як зазначає О. Карпенко, завоювання статусу «соціальний працівник-професіонал» з самого початку становлення професії відбувалося «суперечливо й складно» [9]. Нині соціальний працівник має визнаний суспільством професійний статус та є членом сформованої на наукових засадах довгострокової професійної групи. До характерних ознак, що окреслюють приналежність соціальних працівників до професійної групи відносяться:

а) професійна діяльність, яка співвідноситься із загальними цінностями суспільства;

- б) наявність професійного товариства, орієнтованого на служіння людям;
- в) обов'язкове входження у дану професійну групу після системного професійного навчання;
- г) самоуправління своїми діями на основі Етичного кодексу.

У результаті на початку ХХ ст. в Україні фахівцем із соціальної роботи вважають особу, яка має спеціальну освіту і здійснює соціальну роботу з різними категоріями сімей, дітей та молоді або відповідними соціальними групами на професійних або волонтерських засадах. Його основне завдання як професіонала – успішно вирішувати життєві проблеми клієнта за допомогою його власних ресурсів шляхом відновлення особистої та суспільної рівноваги. Головною умовою такого відновлення є діяльність соціального працівника, яка покликана забезпечити відповідні зміни у житті та оточенні потребуючого.

Становлення професії неможливе без основних професійних завдань, що становлять зміст соціальної роботи та нормативно-правового забезпечення. Тому кожен фахівець уміло володіє законодавством України, яке забезпечує діяльність соціального працівника у правовому полі, слугує ефективним регулятором у роботі соціальних служб та є юридичним підґрунтям при розв'язанні соціальних проблем.

Ліквідація соціальних, педагогічних, психологічних, правових та ін. установ, яким надавалися державою право на організацію соціальної допомоги нужденним, обумовила необхідність професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Тому як стверджує Н. Тимошенко, професійне становлення пов'язане також із створенням у нашій країні великої кількості закладів, що покликані надавати багатосторонню допомогу потребуючим категоріям населення [10].

Висновки дослідження перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Історія розвитку людства дозволяє стверджувати, що становлення професії «соціальний працівник» в Україні має давні історичні корені та соціально-економічні передумови і однією із тих професій, яка зорієнтована на задоволення потреб щодо повноцінного функціонування в суспільстві певних

соціально-вразливих прошарків населення. Становлення професії пов'язане з основними історичними періодами соціальної допомоги і соціальної роботи, починаючи з найпростіших форм допомоги до появи інституціоналізаційної соціальної роботи.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Не викликає сумнівів актуальність подальшого дослідження впливу зарубіжного академічного досвіду соціальної роботи на підготовку соціальних працівників в умовах сьогодення.

Список використаної літератури

1. Корнюшина Р. В. Зарубежный опыт социальной работы / Р. В. Корнюшина. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 2004. – 85 с.
2. Логвиненко Т. Історичні аспекти становлення професійної підготовки фахівців соціальної сфери у скандинавських країнах / Т. Логвиненко // Людинознавчі студії. – Дрогобич. – 2014. – Випуск 29, частина 2. – С. 122–130.
3. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : Навч. посіб. – 3-те вид. доп. і перероб. – К. : Міленіум, 2015. – 300 с.
4. Шанін Т. Соціальна робота як культурний феномен сучасності: нова професія й академічна дисципліна в контексті соціальної теорії та політичної практики сьогодення / Теодор Шанін // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1–2. – С. 39–67.
5. Соціальна робота : Робоча книга соціального працівника : посібник / О. А. Блінов, М. С. Гурицька, Н. Г. Ісхакова [та ін.]. – К. : НАУ, 2013. – 164 с.
6. Попович Г. М. Історія соціальної роботи в Україні і за рубежом: Навчально-методичний посібник. – Ужгород : Гражда, 2000. – 143 с.
7. Міщик Л. І. Вступ до спеціальності «Соціальна педагогіка» : навчальний посібник / Л. І. Міщик, О. П. Демченко; [за заг. ред. Л. І. Міщик]. – К. : Видавничий дім «Слово», 2013. – 328 с.
8. Соціальна робота в Україні : Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
9. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед.

наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Г. Карпенко. – Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 46 с.

10. Тимошенко Н. Є. Вступ до спеціальності : соціальна робота. Модуль 2: навч. посіб. / Н. Є. Тимошенко. – К. : Київ, ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. – 264 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Мельничук І. М.

Ребуха Л. Исторические аспекты становления профессии социального работника

В статье рассмотрены основные социально-политические и социально-экономические предпосылки возникновения профессии «социальный работник» в индустриально развитых странах Западной Европы и США, поэтому нами с исторических позиций раскрыто отличие становления профессии «социальный работник» в Украине. Проанализированы научные труды ученых, занимающиеся этой проблематикой. Обоснована необходимость профессионального образования социальных работников, которая предусматривает фундаментальное овладение системой научных и профессиональных знаний, умений, норм и навыков.

Ключевые слова: *социальная помощь, социальный работник, специалист по социальной работе.*

Rebukha L. Historical Aspects of the Formation of the Profession of Social Worker

The basic social, political and economic preconditions of the emergence of the profession "social worker" in the industrially developed countries of Western Europe and the USA are described in this article. The influence of charitable organizations in Great Britain and Germany, which traced and searched models of systematic work with those in need, was studied. It was noted that the professionalization of social work in these countries at the end of the nineteenth century was associated with the development and adoption of legislative social acts at the state level. The emphasis is placed on the historical difference between the formation of the profession "social worker" in Ukraine in comparison with other countries. The scientific works of well-known scientists, which allow to assert that the profession "social worker" in Ukraine has its own unique history of origin, are analyzed. It is argued that in our society this profession is relatively young, but the process of its formation was carried out not from a zero mark. It is noted that the preconditions for the emergence of the profession appeared at the end of the nineteenth century, because the persons who were engaged in helping the people in need, had historically been for a long time. However, the establishment of social work in Ukraine as an independent professional activity took place in 1991. Features and characteristics of the profession "social worker" are considered. It is substantiated that specialist should have special education for carrying out social work with different categories of families, children and youth or corresponding social groups. It is concluded that the formation of a profession is impossible without its normative and legal support, which is able of

ensuring the activity of a social worker in the legal field, is an effective regulator in the work of social services in solving social problems. The necessity of vocational education of social workers, which provides a fundamental mastery of the system of scientific and professional knowledge, skills, norms and skills, is substantiated.

Keywords: *social assistance, social worker, specialist in social work.*